

MAGYAR NÉPISKOLAI OKTATÁS CSEHSZLOVÁKIÁBAN (1918-1938)

POPÉLY GYULA

Az impériumváltás után berendezkedő új csehszlovák államhatalom kezdettől fogva a magyar iskolahálózat tervszerű visszafejlesztését tartotta egyik legsürgősebb feladatának. A katonai birtokbavételt követően azonnal megindult a magyar iskolák felszámolása – először persze csak a szlovák és rutén többségű területeken – azok magyarosító hatására hivatkozva.

A magyar nyelvű oktatás visszaszorítása azonban általános jelenséggé vált. A magyar tanítási nyelvű iskolákat ugyanis nemcsak ott számolták fel, illetve változtatták szlovák vagy rutén nyelvűekké, ahol azoknak a múltban magyarosító hatásuk volt vagy lehetett, hanem a magyar lakosság természetes igényeinek kielégítését szolgáló iskolai hálózat egy része is áldozatul esett a lelkes ország-és nemzetépítők buzgalmának. A magyar többségű és tiszta magyar területek magyar iskolahálózata részben megmaradt ugyan, a csehszlovák állami és tanügyi hatóságok, valamint a különböző magyarellenes társadalmi szervezetek azonban kezdettől fogva mindent elkövettek a magyar iskolák fokozatos elsorvasztása, majd azok szlovák iskolákkal való helyettesítése érdekében.

Köztudott tény, hogy a nemzeti kisebbségek anyanyelvi iskolahálózatára mindig és minden körülmények között missziós feladat hárul. *"A kisebbségi helyzetben az anyanyelvi iskolák nemcsak a közművelődésnek és a kulturális életnek képezik alapját, hanem a nemzeti fennmaradásnak is egyik legfőbb biztosítékát jelentik"* – szögezte le ezzel kapcsolatban Turczel Lajos, a korszak egyik tudós kutatója.¹ E tétel igazságával azonban a magyarellenes nacionalista törekvések apostolai is tisztában voltak, ezért szinte törvényszerűnek mondhatók a magyar iskolák ellen foganatosított intézkedések. A magyar iskolahálózat módszeres sorvasztása, majd a magyar iskolák szlovákokkal való helyettesítése egyik bevált eszköze lett a csehszlovákiai magyarság fokozatos asszimilálását célzó nacionalista törekvéseknek.

Minden iskolarendszernek az alapfokú iskolák képezik azt a fundamentumát, amelyre a közép- és felsőfokú iskolák rendszere, valamint a különböző szakiskolák hálózata épül. A Csehszlovák Köztársaságban az impériumváltás után az alsóbb fokú iskolatípusokat az úgynevezett népi vagy nemzeti iskolák /národné školy/ kategóriájába sorolták. (Azonban tekintettel arra, hogy a magyar nyelvhasználatban inkább a "népiskola" kifejezés terjedt el és vált általánossá a "nemzeti iskola" helyett, dolgozatunkba» mi is ezt, a magyarban jobban meghonosodott elnevezést használjuk.)

A csehszlovák iskolaügyi törvények értelmében a népiskoláknak két fokozatát különböztették meg. Az alsóbb fokozatot az elemi iskolák hálózata jelentette, míg a népiskolák magasabb, felsőbb fokozatát a polgári iskolák képezték. E két alap-iskolatípuson kívül szervezetileg a népiskolák kategóriájában tartották nyilván még az óvodákat, s a különböző küldetésű kiegészítő iskolákat a testi fogyatékos, szellemileg visszamaradt vagy speciális javítónevelést igénylő tanulók számára, valamint az úgynevezett ismétlőiskolákat is. A népiskolák iskolafenntartója lehetett a csehszlovák állam, az egyes községek, a hitfelekezetek és rendek, valamint különféle intézmények és magántársaságok.²

A magyar népiskolák rendszerének gerincét az elemi iskolák több százas nagyságrendű hálózata alkotta. Az impériumváltás utáni évekből az elemi iskolák vonatkozásában az 1921/1922-es tanévtől áll rendelkezésünkre részletes és megbízható statisztikai kimutatás. Természetesen, ekkorra már végigsöpörnek az országrészen az iskolai magyartalanítás nagy hullámai, illetve a szlovák és rutén többségű területeken működő magyar iskolákat már mind megszüntették. Bár ekkor még a magyar állam oktatási rendszere és törvényei voltak érvényben, ez a tény egyáltalán nem zavarta a magyar tanítási nyelvű iskolák sorozatos megszüntetésének gyakorlatát.

A régi magyar iskolarendszer értelmében – az 1868. és 1891. évi oktatásügyi törvények intézkedései alapján – a tankötelezettség 6-tól 12 éves korig tartott, s ennek megfelelően az elemi iskolák hatosztályosak voltak. Az elemi iskola hatodik osztályának befejezése után azonban a tanulók két éven keresztül még úgynevezett ismétlő-tagozatba jártak, hetente rendszerint egy napot. Az impériumváltás után Szlovákiában és Kárpátalján továbbra is ez a rendszer maradt életben, ellenben a cseh országrészek már az osztrák időkből a nyolcosztályos elemi iskolák hálózatát örökölték. Szlovákiában például csak az 1922. július 13-án kelt és 1922. augusztus 21-én közzé tett 226/1922. sz. tc. mondta ki a nyolcéves általános tankötelezettséget, illetve a hatosztályos elemi iskolák nyolcévesekre való bővítésének elvét. E törvény végrehajtására azonban a szűkös iskolai kapacitás miatt és képesített tanerők hiányában csak fokozatosan kerülhetett sor. Maga az idézett törvény is öt évnyi türelmi időt engedélyezett erre, s úgy intézkedett, hogy a nyolcéves tankötelezettséget legkésőbb az 1927/1928-as tanév kezdetétől Szlovákia egész területén életbe kell léptetni.³

A fentebb említett 1921/1922-es tanév végén a csehszlovákiai magyarságnak volt még összesen 845 elemi iskolája, ebből 727 iskola működött Szlovákiában, 118 pedig Kárpátalján. A magyar elemi iskolákba járó tanulók száma 94.175 volt, ebből 80.106 tanuló szlovákiai, 14.069 pedig kárpátaljai magyar iskolákat látogatott.⁴

Mivel azonban a húszas évek első felében Szlovákiában és Kárpátalján – amint arra már rámutattunk – még érvényben volt az elemi iskolák vonatkozásában az ún. ismétlő-tagozatok rendszere, a hatosztályos elemiket látogatók számához az ismétlősök számát is hozzá kell adnunk, hogy ezáltal megkaphassuk az elemi iskolákat látogató tanulók tényleges számát. Ez a tanulósám az említett tanévben a magyar elemi iskolák ismétlő-tagozataiban 25.575 fő volt, 21.162 Szlovákiában, 4.413 pedig Kárpátalján.⁵ Ha tehát a magyar elemi iskolák hat osztályát látogató tanulók számához hozzáadjuk az ismétlő-tagozatosok számát, megkapjuk a magyar elemi tanulóinak összlétszámát. Az 1921/1922-es tanév végén az egész Szlovákiában ez a szám 119.750 fő volt, ebből 18.462 Kárpátalján.

A Csehszlovák Köztársaság törvényhozása látszatra kezdettől fogva gondot fordított arra, hogy megfelelő törvényekkel és rendeletekkel biztosítsa az ország nemzeti kisebbségeinek jogát az anyanyelvi iskoláztatásra. Először az 1919. április 3-án kelt és április 15-én közzétett 189/1919. sz. tc. szabályozta a nemzeti kisebbségek ilyenmű jogait. Az idézett törvény 1. paragrafusa kimondta, hogy minden olyan helységben, ahol legalább 40 tanköteles nemzetiségi gyermek számára kéri az anyanyelvi iskola felállítását, azt törvényesen biztosítani kell. Ugyanennek a törvénynek 2. paragrafusa azt szögezte le, hogy minden olyan nyilvános kisebbségi elemi iskola mellett, amelyet legalább 400 gyermek látogat, nyilvános polgári iskola is szervezhető.⁶

Ennek a maga nemében liberális iskolatörvénynek volt azonban egy szépséghibája, nevezetesen az, hogy a volt magyarországi területeken – tehát Szlovákiában és Kárpátalján – soha nem lépett hatályba. A 15. paragrafusa értelmében a szóban forgó törvény Csehország, Morvaország és Szilézia területén kihirdetése napján – azaz 1919. április 15-én – vált hatályossá, Szlovákiában azonban külön rendeletnek kellett volna intézkednie e törvény végrehajtásáról. (Kárpátaljáról a törvény szövege még csak említést sem tett, elvégre ekkor – 1919 áprilisában – ez a terület még de jure és de facto Magyarország része volt.) Csak mint kuriózumot említjük meg, hogy több mint tizenöt év elteltével, 1934. május 24-én Horthy Károly nemzetgyűlési képviselő a prágai parlamentben interpellációval fordult az iskolaügyi miniszterhez e törvény szlovákiai és kárpátaljai hatályba helyezése tárgyában. Az iskolaügyi miniszter az interpellációra adott válaszában azonban szükségtelennek nyilvánította annak végrehajtását a volt magyarországi területeken, mivel azokon, úgymond, a régi XXXVIII/1868. sz. tc. 80. paragrafusa alapján is rendezni lehetett a magyar iskolák felállításának és fenntartásának gyakorlatát.⁷

A Csehszlovák Köztársaságban külön alkotmánytörvény, az 1920. február 29-én elfogadott

121/1920. sz. tc. lett volna hivatott kerettörvényként biztosítani a nemzeti kisebbségek védelmét. Ez a törvény kimondta, hogy "a Csehszlovák Köztársaság összes állampolgárai a törvény előtt egyenlők és fajra, nyelvre vagy vallásra tekintet nélkül ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezik". Az idézett törvény értelmében az erőszakos asszimiláció mindennemű formája tilos és büntethető. Az állam mindenütt, ahol jelentősebb a nemzeti kisebbségekhez tartozó lakosok száma, gondoskodni tartozik kielégítő anyanyelvi iskolahálózat létrehozásáról és fenntartásáról.⁸ Egy másik alkotmánytörvény, az ugyancsak 1920. február 29-én elfogadott 122/1920. sz. tc. 5. paragrafusa pedig azt szögezte le, hogy a nemzeti kisebbségek számára szervezett és fenntartott iskolákban a tanítás az illető kisebbség anyanyelvén folyik.⁹

A Csehszlovák Köztársaság iskolaügyi törvényei és rendeletei aránylag kielégítőnek voltak mondhatók. Hadd szögezzük le azonban ezzel kapcsolatban, hogy Csehszlovákiában a nemzeti kisebbségek különféle politikai, kulturális, nyelvi, iskolaügyi stb. jogait biztosító törvények és rendeletek gyakorlati alkalmazása soha nem párosult kellő nagyvonalúsággal, sőt nagyon is sok kívánni valót hagyott maga után. Ez volt az oka, hogy a húszas évek folyamán a liberális iskolaügyi törvények ellenére folyamatosan tovább csökkent a magyar népiskolák száma és azok látogatottsága.

Az 1921/1922-es tanév 845 magyar elemi iskolájával és azok 119.750 tanulóival szemben az 1925/1926-os tanévben már mindössze 806 magyar elemi iskola működött: 705 Szlovákiában, 101 pedig Kárpátalján. A magyar iskolák tanulóinak száma ebben a tanévben 91.627 fő volt, ebből 79.547 szlovákiai, 12.080 tanuló pedig kárpátaljai magyar iskolákba járt. A szóban forgó tanévben azonban működött még jó néhány vegyes tanítási nyelvű elemi iskola is; ezek közül 28 volt csehszlovák–magyar, 11 rutén–magyar, 4 német–magyar, 2 csehszlovák–rutén–magyar, 1 pedig csehszlovák–német–magyar.¹⁰

A polgári iskolák kategóriájában is ehhez hasonló folyamat ment végbe a húszas években. Ennél az iskolatípusnál is az 1921/1922-es tanévtől áll rendelkezésünkre az első megbízható statisztikai kimutatás. Az említett tanévben a felvidéki magyarságnak még 19 magyar tanítási nyelvű polgári iskolája volt, amelyet összesen 4.087 tanuló látogatott.¹¹ A húszas évek közepére itt is módosult ez az állapot a magyarság rovására, bár a polgári iskolák vonatkozásában inkább az évtized második felében állt be jelentősebb rosszabbodás.

Az iskoláknak erről a típusáról érdemes elmondani, hogy a húszas évek első felében Csehszlovákiában még a régi magyar iskolarendszertől örökölt iskolatípus állt fenn. A négyosztályos polgári iskola első osztályába a tanuló az elemi iskola negyedik osztályának elvégzése után iratkozhatott be. A cseh országrészek azonban a régi osztrák típusú háromosztályos polgárit örökölték, s ott továbbra is az maradt életben. A csehszlovák iskolarendszer egységesítése keretében az 1925. június 18-án kelt 137/1925. sz. kormányrendelet értelmében az 1925/1926-os tanévtől kezdődően a polgári iskolák is háromosztályosakká váltak, azzal a módosítással, hogy a tanuló az első osztályba ettől fogva már nem az elemi iskola negyedik, hanem csak az ötödik osztálya után iratkozhatott be. A kormányrendelet értelmében a háromosztályossá vált polgári iskolák mellett azonban az iskolaügyi miniszter engedélyével egyéves továbbképző tanfolyamok létesítése is lehetővé vált, ennek abszolválása azonban már nem volt kötelező.¹² Ez a továbbképző tanfolyam lényegében a régebbi típusú polgári iskola negyedik osztályának felelt meg. Az új típusú polgári iskolák tananyaga nem sok tekintetben tért el az elemi iskolák VI-VIII. osztályainak tananyagától. A két iskolatípus között valójában az volt a legszembeötlőbb különbség, hogy amíg az elemi iskolában minden tantárgyat egy tanító tanított, addig a polgári iskolákban az egyes tantárgyakat külön-külön szaktanítók oktatták, s ezáltal az oktatás színvonala természetesen magasabb volt.

A húszas évek közepén a magyar polgári iskolai hálózat 18 iskolából állt, s ezek mind Szlovákia területén működtek. A magyar polgárikat látogató tanulók száma az 1925/1926-os

tanévben 2.485 fő volt. A polgári iskolákkal kapcsolatban is meg kell azonban említenünk, hogy ennél az iskolatípusnál is előfordultak vegyes tanítási nyelvű iskolák, amelyek közül 6 iskolában magyarul is tanítottak. Szlovákiában volt 2 csehszlovák–magyar és egy német–magyar tanítási nyelvű polgári iskola, Kárpátalján pedig 3 rutén–magyar.¹³

A prágai Állami Statisztikai Hivatal az 1925/1926-os tanévre vonatkozóan összeállított egy rendkívül érdekes statisztikai táblázatot a Csehszlovák Köztársaság egyes nemzetiségeinek anyanyelvi iskoláztatását illetően a népiskolák elemi és polgári iskoláinak kategóriájában. E táblázat kimutatásai szerint az iskolába járó magyar gyermekek 86,6 százaléka látogatott magyar tanítási nyelvű elemi és polgári iskolákat, ugyanakkor a lengyeleknél ez az arány 89,6, a ruténeknél 89,8, a németeknél 96,2, a "csehszlovák" nemzetiségnél pedig 99,1 százalék volt. A magyar gyermekeknek 7,2 százaléka járt vegyes, 4,7 százaléka "csehszlovák", 1,4 százaléka rutén, 0,5 százaléka pedig német tanítási nyelvű iskolákba.¹⁴

A húszas évek közepére beállt állapot az elemi iskolák vonatkozásában az elkövetkező években már nem módosult jelentősen mértékben. Az 1930/1931-es tanévben például a felvidéki magyar elemi iskolák száma 813 volt, 97.274 tanulóval. A magyar polgári iskolák száma a harmincas évek elejére azonban lecsökkent 18-ról 13-ra, az azokat látogató tanulók száma az 1930/1931-es tanévben pedig már csak 1.684 fő volt.¹⁵

A harmincas évek közepén az iskolaügyi hatóságok szükségesnek látták a polgári iskolai oktatás minél szélesebb körű kiterjesztését az addig csak a nyolcéves elemi iskolákat látogató tanulók között is. Ezt a célt volt, illetve lett volna hivatva szolgálni az 1935. december 20-án kelt 233/1935. sz. tc. is, amely a polgári iskolák körzetesítéséről intézkedett. E törvény értelmében 1936. január 1-jétől minden polgári iskolához hozzácsatoltak volna egy körülbelül öt kilométeres sugarú körzetet, amelyen belül az elemi iskola ötödik osztályának elvégzése után a polgári iskola látogatása minden tanuló számára kötelezővé vált volna.¹⁶ A polgári iskolai oktatás körzetesítését azonban nem hajtották végre hiánytalanul, s itt is főleg a magyar iskolai körzetek kijelölését hanyagolták el az illetékesek.

Az óvodákat a tárgyalt korszakban a népiskolák kategóriájában tartották ugyan nyilván, ennek ellenére azonban vitathatatlan, hogy ezek az intézmények valójában még nem iskola jellegűek. Elterjedtségük a maihoz viszonyítva szinte elenyésző volt. Az első konkrét számadattal is csak a harmincas évek elejéről, az 1931/1932-es tanévtől rendelkezünk ebben a vonatkozásban, de csakis az országrész szlovákiai területéről. Az említett tanévben Szlovákiában 26 magyar óvoda működött 30 osztállyal, s azokat 2.162 3-6 éves gyermek látogatta. Az óvodák terén azonban szlovák viszonylatban sem voltak kedvezőbbek az állapotok. Az 1931/1932-es tanévben Szlovákiában például mindössze 98 szlovák óvoda működött 115 osztállyal és 7558 gyermekkel. Még aránylag a szlovákiai németek helyzete volt ezen a téren a legkedvezőbb. Az említett tanévben ugyanis Szlovákiában 16 német óvoda működött 19 osztállyal, az azokat látogató gyermekek száma pedig 1.249 fő volt.¹⁷

A szintén a népiskolák kategóriájába sorolt kiegészítő iskolákat a testi fogyatékosok, a szellemileg visszamaradt, valamint a speciális javítónevelést igénylő iskolaköteles korú gyermekek számára szervezték. A Csehszlovák Köztársaság fennállása alatt egyetlen ilyen jellegű magyar iskola működött, a pozsonyi állami kiegészítő iskola a szellemileg visszamaradt gyermekek számára.¹⁸

Az új csehszlovák államban az iskolai magyartalanítás első stádiumában a szlovák és rutén többségű vidékek magyar iskoláinak megszüntetése, illetve szlovákká, esetenként ruténné változtatása volt a cél. A szlovák és rutén többségű községek magyar iskoláinak szlovákká vagy ruténné tétele ellen nem is lehetne kifogásunk, csak hogy ezt az iskolai nacionalizálást az állami és iskolaügyi hatóságok oly nagy buzgalommal hajtották végre, hogy a szlovák és rutén többségű vidékek magyarsága – tehát a szórványmagyarság – teljesen iskolák nélkül maradt. Egyedül kivétel a Sáros megyei Eperjes, ahol a Csehszlovák Köztársaság fennállása alatt mindvégig megmaradt a magyar tanítási nyelvű evangélikus elemi iskola, sőt 1926-ig

még a gimnáziumnak is volt egy csonka magyar tagozata.

A magyar iskolák tehát az impériumváltást követő egy-két éven belül mindenütt visszaszorultak a szorosán vett magyar etnikai területre. Nem sokkal ezután azonban elkezdődött az iskolai magyartalanítás második stádiuma, amely egészen a köztársaság felbomlásáig, illetve az 1938. november 2-i bécsi döntésig és az azt követő országhatármódosulásig tartott. Ez abban nyilvánult meg, hogy elkezdődött és egyre intenzívebbé vált az államnyelvű iskolák szervezése a magyar etnikai tömb városaiban és falvaiban. Mihelyt erre valahol kimutatható volt a törvényesen előírt gyermekmennyiség, a csehszlovák iskolaügyi hatóságok azonnal megszervezték a szlovák – Kárpátalján a rutén vagy a cseh – tanítási nyelvű iskolát. A szláv elem gyors térhódítása főleg a városokban tette lehetővé az államnyelvű iskolák megnyitását.

A magyar iskolák elsorvasztását a tanügyi hatóságok helyenként akár törvénysértő módon is igyekeztek elősegíteni. Kárpátalján például 1922 nyarán rendeletileg megtiltották a görögkatolikus és izraelita vallású magyar gyermekek felvételét a munkácsi római katolikus magyar tannyelvű elemi iskolába, miközben az iskola vezetését megfenyegették, hogy a rendelkezés be nem tartása az egész iskola létét veszélyezteti. A görögkatolikus és zsidó szülők minden ellenvetése hiábavalónak bizonyult, mivel gyermekeiket csakis a rutén elemi iskolába vették fel. Hasonló intézkedés történt a polgári iskola vonatkozásában is. A görögkatolikus és izraelita vallású magyar gyermekeket itt is csak az iskola rutén tagozatába vették fel. Bármilyen nagy volt is a szülők és gyermekek elkeseredése e nyilvánvaló jogsérelem miatt, panaszuk semmilyen fórumon nem talált meghallgatásra.¹⁹

Az iskolai magyartalanításnak azonban "kifinomultabb" eszközei is voltak. A szlovák iskola felállítását – és ezáltal a magyar fokozatos elsorvasztását – sok helyen az e téren joggal hírhedtté vált Szlovák Liga /Slovenská liga/ "vette kézbe". A Szlovák Ligát 1920. október 22-én hozták létre Pozsonyban. A nemzeti terjeszkedés vágyától égő radikális szlovák értelmiségieket tömörítő szervezet hivatalosan csupán azt a célt tűzte maga elé, hogy Szlovákiának azokon a vidékein, ahol a szlovákság kisebbségben vagy szórványokban él, szlovák óvodákat, elemi és polgári iskolákat létesítsen és tartson fenn, hogy ezáltal, úgymond, megóvja a szlovák gyermekeket az elnemzetietlenítés veszélyétől.²⁰

A Szlovák Liga tevékenysége azonban jóval túlment ezen a célkitűzésen, mivel – amint később nyilvánvalóvá vált – fő törekvése a nemzeti kisebbségek által lakott területek szlovákosítása lett. Az egyesület – élvezve az államhatalom hathatós politikai, erkölcsi és anyagi támogatását – gyors fejlődésnek indult. Központja Pozsonyban volt, de körzeti titkárságai működtek a jelentősebb vidéki városokban is. Szívós szervező munkája eredményeként 1938 októberében már 440 helyi szervezete volt Szlovákia-szerte, s ebből 231 működött magyar vidéken.²¹

A Szlovák Liga a nemzeti kisebbségek által lakott városokban és falvakban, persze leginkább a magyar nyelvterületen, sokszor már 8-10 "csehszlovák" iskolaköteles gyermek számára megszervezte az államnyelvű iskolát. A tanítás a díszes, modernül felszerelt iskolában tehát többnyire csak néhány gyermekkel indult. Ezután következett a szegényebb sorsú magyar szülők gyermekeinek beédesgetése a szlovák iskolába. A Szlovák Liga iskoláiban ugyanis ezeket a gyermekeket ingyen ellátták tankönyvekkel, sőt még ruhával is, biztosították számukra az ingyenes iskolai étkeztetést stb. Az anyagi előnyök biztosítása és a látványos propaganda bizony sok magyar családot rávett arra, hogy gyermekeit a Szlovák Liga iskoláiba irassa be. Az ilyen lélekvásárlás nem mindig és nem mindenütt érte el célját, sokszor megtörtént azonban, hogy a Szlovák Liga iskolája sikeresen hódított a magyar falvakban. S természetesen, ahogy izmosodott a szlovák iskola, úgy sorvadt a magyar. A szlovák iskola térnyerése sok helyen eredményezte végülis a magyar iskola megszűnését. Így aztán voltak olyan 70-80 százalékos magyar többségű községek, amelyekben egyáltalán nem maradt magyar iskola, ellenben virágzott a szlovák. Példaként megemlíthetjük Csécs,

Előpatony, Gyürki, Hegy, Hegyi, Kiskér, Kismagyar, Macháza, Makranc, Sirak, Süly, Tompa, Tonkháza stb. községeket.²² Mindent egybevetve: a Szlovák Liga a köztársaság fennállásának utolsó teljes évében – az 1937/1938-as évben – összesen 72 magyar községben tartott fenn állam-nyelvű iskolákat.²³

Jellemző, hogy a magyar iskola felszámolására leginkább azokban a magyar falvakban kerülhetett sor – erre a korabeli ellenzéki magyar sajtó is rámutatott –, amelyekben a kormánytámogató aktivizmus már "legyöngítette a nemzeti lélek ellenállóképességét, s alkalmassá tette a talajt a magyar iskola föladására". A Szlovák Liga is rendszerint azokban a magyar falvakban próbálkozott Ligaiskolát létesíteni, amelyekben "az agrárpártpolitikai agitációja elvégezte már a lelki pionír-munkát" – mutatott rá egyik elemző vezércikkében a magyar pártok központi napilapja.²⁴

Az államnyelv oktatására a nemzeti kisebbségek iskoláiban a csehszlovák iskolaügyi gyakorlat is súlyt helyezett. A 226/1922. sz. tc. 1. paragrafusa az államnyelvet csupán az elemi iskolák fakultatív tantárgyai között említette, azzal a külön nyomatékkal, hogy az Iskolaügyi és Népművelési Minisztérium az államnyelvoktatását az egyes nemzetiségi iskolák számára kötelezővé is teheti. Ugyanennek a törvénynek 2. paragrafusa hasonlóképpen intézkedett az államnyelv oktatásáról a nemzeti kisebbségek polgári iskoláiban.²⁵

A húszas évek folyamán fokozatosan valamennyi csehszlovákiai magyar népiskolában bevezették az államnyelv oktatását. Az oktatás határfoka eleinte azonban a legtöbb helyen szinte a nullával volt egyenlő, mivel az a magyar pedagógusréteg, amely még az impériumváltás előtt szerezte képesítését, többnyire egyáltalán nem beszélte a szlovák, cseh vagy rutén nyelvet. A 276/1920. sz. tc. értelmében mindazok az elemi és polgári iskolai tanítók, akik oklevelüket 1918. december 31-ike előtt magyarországi tanítóképző intézetekben szerezték, 1923. december 31-ig kötelesek voltak vizsgát tenni az államnyelvből, valamint a Csehszlovák Köztársaság honismeretéből, mivel tanítói képesítésüket a csehszlovák iskolaügyi hatóságok csakis e feltételek teljesítése után voltak hajlandók elismerni.²⁶ A régi magyar tanítóság többsége azonban ha alávetette is magát a képesítő vizsgának és a szlovák nyelv alapjaiból is levizsgázott, az állam nyelvét a valóságban nem volt képes rendesen elsajátítani, annál is inkább, mivel szintiszta magyar vidékeken működött.²⁷ Az államnyelv oktatása a magyar elemi iskolákban így aztán valóban nagyon alacsony hatékonyságú volt.

*

A magyarság iskolaügyi sérelmei évről évre szaporodtak. Új magyar iskolák megnyitása szinte a lehetetlenséggel volt határos. A kirívó visszaélések egész sorát vehetnénk itt lajstromba, elégedjünk meg azonban csupán néhány jellemző eset bemutatásával.

Dornkappel Pozsonynak egyik kültelki munkáskolóniája volt, ahol a városban munkát találó vidéki népesség nagy tömegekben telepedett le. A vidékről felköltözött és Dornkappelban letelepedő családok tekintélyes része magyar nemzetiségű volt. A szóban forgó munkáskolónia, természetesen, állami iskolát is kapott, sőt nemcsak elemi, hanem polgárit is, de csakis szlovák tanítási nyelvűt. A dornkappeli magyar szülők tehát vagy a helyi szlovák iskolába járatták gyermekeiket, vagy a pozsonyi belvárosi magyar iskolák valamelyikébe iratták be őket, amelyekbe azonban a naponkénti bejárás a belvárostól aránylag távol eső kültelki munkáskolóniáról gyalog fárasztó és időigényes, vasúton pedig költséges volt. A harmincas évek elején közel 200 magyar gyermek szülője kérvényezte a helyi magyar iskola megnyitását. A pozsonyi városi képviselőtestületnek nem volt ellenvetése magyar iskola létesítése ellen Dornkappelben, sőt az iskola felállításának költségeit is megszavazta, az illetékes iskolaügyi hatóságok azonban ennek ellenére éveken keresztül halogatták az ügy kedvező elintézését. Az eredmény végül is az lett, hogy a munkáskolónia magyar iskola nélkül maradt.²⁸

A dornkappeli esetnél is felháborítóbbak voltak azonban az egyik Hont megyei

kisközségben, Sirakban történtek. A siraki állami magyar népiskola tanítási nyelvét 1923-ban az iskolaügyi hatóság szlovákra változtatta, anélkül persze, hogy kikérte volna a község lakosságának véleményét ebben az ügyben. A sirakiak kezdettől fogva szorgalmazták a magyar oktatás visszaállítását, ezirányú kérvényeikre azonban még csak választ sem kaptak. A tanfelügyelőség alkalomadtán csupán annyi szóbeli felvilágosítással volt hajlandó szolgálni az ismételten kérvényező siraki lakosoknak, hogy községük iskolájában indokolt a szlovák oktatás, mivel – a tanfelügyelőség megítélése szerint – a sirakiak, úgymond, elmagyarosodott szlovákok. A község 1928-ban új iskolaépület felépítésébe kezdett azzal a határozott kikötéssel, hogy abban már a magyar lesz a tanítás nyelve. Amikor azonban az új iskola felépült, a sirakiak nagy megrökönyödésére a tanfelügyelőség ismét csak nem engedélyezte a magyar nyelvű oktatást, mire a községi képviselőtestület tiltakozásul megtagadta az építkezési költségek kiegyenlítését. Természetesen, az eset peres bírósági eljárást vont maga után, tény azonban, hogy a siraki magyar gyermekek ezután sem tanulhattak anyanyelvükön. Az iskolaügyi hatóság arra sem volt tekintettel, hogy Sirakon az 1930. évi népszámlálás adatai szerint is a lakosság 81,85 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek.²⁹

Az ilyen és az ehhez hasonló esetek egyáltalán nem voltak egyedülállóak. A Nyitra megyei Tótmegyeren a római katolikus szlovák elemi iskolának például 1933-ig magyar párhuzamos osztályai is voltak. Ekkor azonban a helybeli szlovák többségű iskolaszék kimondta, hogy 1933 szeptemberétől megszünteti az iskola magyar osztályait. A tótmegyeri magyar szülők természetesen a leghatározottabban tiltakoztak e törvényellenes határozat ellen. Fellebbeztek a nagyszombati apostoli adminisztrációnál és egyéb fórumokon is, mindennek ellenére 1933. szeptember 1-jén a magyar tagozatba beíratott 120 gyermek is szlovák osztályokba kényszerült.³⁰ A magyar szülők azonban nem hagyták annyiban a dolgot. Éveken keresztül szorgalmazták a magyar párhuzamos osztályok visszaállítását. 1936 nyarán például ezt 109 tanköteles magyar gyermek szülője írásban kérlemelte az illetékes hatóságoknál, természetesen eredménytelenül.³¹

Az Abauj-Torna megyei Csécs és Makranc községekben – mindkettő magyar többségű volt – mindjárt az impériumváltás után felszámolták a magyar iskolákat és helyettük szlovákokat állítottak. A magyar szülők évről évre kitartóan kérvényezték a magyar iskola visszaállítását, vagy legalább a szlovák iskola mellett magyar párhuzamos osztályok felállítását. A két magyar község lakossága 1932 nyarán egyenesen a pozsonyi Iskolaügyi Referátushoz fordult párhuzamos magyar osztályok engedélyezésének ügyében, kérelmüket azonban ott is elutasították. A következő év nyarán már a magyar ellenzéki pártok illetékesei is interveniáltak a két magyar község anyanyelvi iskolája visszaállítása ügyében. A pozsonyi Iskolaügyi Referátus válasza az volt, hogy a beiratkozás alapján kell majd megállapítani és eldönteni, van-e igény e községekben a magyar iskola visszaállítására, vagy sem. Nos, az 1933. június 28-30-án lefolyt iskolai beiratásoknál Makrancon az összesen 120 tanköteles gyermekből 100-at, Csécsen pedig 150-ből 137-et a kérvényezett magyar iskolába írták be a szülők, s ezzel bőven eleget tettek a pozsonyi Iskolaügyi Referátus feltételeinek.³²

A tanügyi hatóságok azonban mindennek ellenére nem engedélyezték a magyar iskola, illetve magyar párhuzamos osztályok megnyitását az említett községekben, sőt az akció kezdeményezői és szervezői ellen a hatóságok nemzeti izgatás vádjával eljárást kezdeményeztek. A megvadultakat a bíróság a későbbiek folyamán felmentette ugyan, a hatósági eljárással azonban sikerült a magyar szülőket kellőképpen megfélemlíteni. A két magyar többségű község így aztán továbbra is magyar iskola nélkül maradt.³³

Holota János nemzetgyűlési képviselő 1934. június 5-én interpellációt nyújtott be az iskolaügyi miniszterhez a csécsi és makranci magyar elemi iskolák visszaállítása tárgyában, a várt eredményt azonban ez a lépés sem hozta meg.³⁴

A magyar gyermekek szlovák iskolába való kényszerítése sok helyen durva egzisztenciális és társadalmi presszióval párosult. A Bars megyei Málás és Nyír községekben – mindkettő

magyar többségű – történt meg az eset, hogy az oroszokai cukorgyárban dolgozó magyar szülőket elbocsátással fenyegették meg, ha gyermekeiket nem lesznek hajlandók szlovák iskolába járatni.³⁵ Elvértve, persze, olyan esetek is adódtak, amikor egy-egy község magyar iskolájának megszüntetésére tett kísérletek mégsem végződtek eredményesen, illetve amikor a szülőknek sikerült kiharcolniuk a bezárt magyar iskola újbóli megnyitását. Hadd álljon itt ilyen párját ritkító példaként a kurtakeszi eset:

A Komárom megyei Kurtakeszi katolikus magyar iskolájának felszámolására valóban eredeti trükköt eszeltek ki. A harmincas évek elejétől a községben már szlovák nyelvű Liga-iskola is működött, amely évről-évre fokozatosan bővült. Hogy térhódítása minél gyorsabb és eredményesebb legyen, célszerűnek látszott valamilyen "csellel" felszámolni a magyar iskolát. Ez meg is történt, mégpedig arra való hivatkozással, hogy a magyar iskola épülete "életveszélyes", s így tanítás céljaira nem vehető igénybe. Az iskola nélkül maradt magyar gyermekeket egyszerűen beparancsolták a szlovák iskolába. Azokat a szülőket, akik ezt az állapotot nem voltak hajlandók tudomásul venni, s gyermekeiket nem adták be a szlovák iskolába, a hatóság megbírságolta. A község lakossága azonban kitartott, és határozottan követelte a bezárt magyar iskola megnyitását.³⁶ A kurtakeszi magyar iskola érdekében 1934 áprilisában két magyar tartománygyűlési képviselő – Alapy Gyula keresztényszocialista, valamint Jaross Andor magyar nemzeti párti – is felszólalt a pozsonyi tartománygyűlésben, így aztán a község lakosai rövidesen vissza is kapták bezárt katolikus magyar iskolájukat.³⁷ A kitartó küzdelem és az interveniálás ebben az esetben eredményesnek bizonyult, sajnos az esetek többségére nem ez volt a jellemző.

A magyar nemzeti kisebbség szakembereinek statisztikai számításai kimutatták, hogy például az 1935/1936-os tanévben Csehszlovákiában 66 olyan helység létezett, amelyekben a hatályos csehszlovák törvények értelmében indokolt lett volna magyar népiskolák fenntartása, ilyenek azonban ott mégsem léteztek. E 66 helységből több mint 50 egyben magyar többségű is volt.³⁸

Az iskolai "csehszlovákosítás" érdekes módon Kárpátalján még intenzívebben folyt, mint Szlovákiában. A köztársaságnak ebben a tartományában az állami és iskolaügyi hatóságok szinte minden visszaélést megengedhettek maguknak a magyarság, sőt részben még a rutén lakosság iskoláinak felszámolása érdekében is. Az 1937. évi hivatalos csehszlovák kimutatás szerint Kárpátalján összesen 769 elemi iskola működött 146.681 tanulóval. Ebből rutén, ukrán és orosz tanítási nyelvű volt 465 iskola 102.520 tanulóval. A "csehszlovák" – voltaképpen cseh – elemi iskolák száma 158 volt, az azokat látogató tanulóké pedig 22.178. A magyar iskolák száma 118 volt 18.171 tanulóval. A teljesség kedvéért még megemlíthetjük, hogy a felsorolt iskolákon kívül volt még a Kárpátalján 17 német, 7 zsidó és 4 román elemi iskola.³⁹

A polgári iskolák viszonylatában még kiugróbb volt a "csehszlovák" elem előnye, illetve még szembeötlőbb a magyarság hátránya. A tartományban az említett évi kimutatás szerint működött 18 rutén, ukrán és orosz tanítási nyelvű polgári iskola 5.311 tanulóval, valamint 14 "csehszlovák", azaz cseh polgári iskola 3.626 tanulóval. Önálló magyar polgári egyetlen egy sem létezett, csupán egyes rutén iskoláknak voltak magyar párhuzamos osztályai; összesen 24 osztály 988 tanulóval. Volt még ezenkívül a Kárpátalján 3 német polgári iskolai osztály 139 tanulóval.⁴⁰

Ezek az adatok annál is inkább megdöbbentőek, mivel – amint az köztudott – Kárpátalján a "csehszlovák" elem teljesen gyökértelen, telepes és hivatalnokréteg volt. A legutóbbi, az 1930. évi csehszlovák népszámlálás adatai szerint Kárpátalja 709.129 rendezett állampolgárságú lakosából mindössze 33.961 volt "csehszlovák" (ebből 13.242 szlovák és 20.719 cseh), ezzel szemben 446.916 volt az orosz, rutén és ukrán, 109.472 magyar stb. nemzetiségű⁴¹ Tehát amíg a 33.961 kárpátaljai "csehszlovák" 158 elemi, illetve 14 polgári iskolával rendelkezett, addig a 109.472 magyarnak csupán 118 elemi iskolája volt, polgárija pedig egyetlen egy sem, csak néhány párhuzamos magyar osztálya, a masaryki és beneši

"demokrácia" legnagyobb dicsőségére.

A kárpátaljai magyarság azonban mindvégig kitartóan küzdött a magyar polgári iskolák engedélyezéséért, illetve a régi magyar iskolák visszaállításáért, ám mindhiába. Az Ugocsa megyei Nagyszöllös és környékének magyarsága például évenként újból kérvényezte az iskolaügyi hatóságoknál az impériumváltás után felszámolt polgáriiskolák újbóli megnyitását. 1931 nyarán egyenesen a prágai Iskolaügyi és Népművelési Minisztériumba nyújtották be kérvényüket, amelyet a nagyszöllösi magyar szülőkön kívül néhány közeli község – Tiszaújlak, Fancsika, Feketeadó, Királyháza – magyarjai is aláírtak. A kérvényezőök kifejtették, hogy Nagyszöllösön és környékén mintegy ezer magyar iskolásgyerek várja a magyar polgári iskola megnyitását. A szülők 1933-ban újból kérvénnyel fordultak a minisztériumhoz, de ismét eredménytelenül. Nagyszöllös és környékének magyar gyermekei továbbra is a helyi rutén polgárit voltak kénytelenek látogatni, vagy naponta vonatozhattak a meglehetősen távoli Beregszászra, ahol a rutén polgárinak magyar párhuzamos osztályai is voltak.⁴²

A tanügyi hatóságok viszonyulását a felvidéki magyar közoktatáshoz, valamint azok magyarelles beállítottságát már pusztán az a tény is jól illusztrálja, hogy sem magyar nemzetiségű tanfelügyelő kinevezésére soha nem kerülhetett sor, sem az Iskolaügyi és Népművelési Minisztérium kihelyezett részlegeként működő pozsonyi Iskolaügyi Referátus vezető tisztségviselői között nem akadt egyetlen magyar se.⁴³

Végezetül a magyar elemi iskolákkal kapcsolatban még megemlítendő, hogy azok felekezeti iskola volt. Szlovákiában például a harmincas évek elején működő 736 magyar tanítási nyelvű iskolából csak 74 volt állami, 77 községi, 585 iskola pedig öt vallásfelekezet között oszlott meg. Az 585 felekezeti iskolából 340 volt római katolikus, 189 református, 28 evangélikus, 10 görögkatolikus, 18 pedig zsidó hitközségi iskola.⁴⁴

Nem vitás, hogy az állami iskolák általában jobban megfeleltek a modernebb oktatás követelményeinek, mint a sokszor nagyon is mostoha körülmények között működő felekezeti iskolák. Az egyes vallásfelekezetek iskolaépületei – főleg a falvakban – nem mindenütt feleltek meg rendeltetésüknek, mivel egy részük szűkös és egészségtelen volt. Hátrányosan hatott az is, hogy a magyar felekezeti iskolák többsége egytanerős osztatlan iskola volt, ami azt jelentette, hogy az iskola valamennyi osztályával egyetlen tanító volt kénytelen egyszerre foglalkozni. Másrészt azonban a felekezeti, főként a református iskolák nagyobb gondot fordítottak a gyermek nemzeti öntudatának fejlesztésére, ami kisebbségi sorban a nemzeti kisebbség fennmaradása szempontjából ugyancsak nélkülözhetetlen velejárója a missziós feladatot betöltő anyanyelvi iskolahálózatnak.

Jegyzetek

1. TURCZEL Lajos: Két kor mezsgyéjén. Bratislava, 1967. 38.p.
2. BUZEK, Kamil: Úvod do právnej organizácie národného školstva v Republikee Československej. Praha, 1935. 21-22.p.
3. Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1922.1003-1007.p.
4. Statistická příručka Republiky Československé II. Praha, 1925. 21.p.
5. Uo.
6. Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1919. 263-264.p.
7. Mikor hajtják végre Szlovenszkón és Ruszinszkóban az 1919. évi 189. számú iskolaügyi törvényt? = Prágai Magyar Hírlap, 1934. május 26. 6.p.; Egységesen fogják rendezni a felekezeti iskolák tanítóinak fizetését. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. augusztus 25. 2.p.
8. Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1920. 266-267.p.
9. Uo. 268-269.p.

- 10.Československá statistika - Svazek 39. Školy v Republice Československé ve školním roce 1925/26. Praha, 1927.198-199.p.
- 11.Statistická příručka Republiky Československé V. Praha, 1932.362-365.p.
- 12.Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1925. 666-670.9.
- 13.Československá statistika - Svazek 39. Školy... i.m. 198-199.p.
- 14.Uo. 16.p.*
- 15.Statistická příručka ... i.m. 362-365.p.
- 16.Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1935. 733-738.p.
- 17.MATEJ, Jozef: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava, 1976. 345.p.
- 18.SZERÉNYI Ferdinánd (szerk.): A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja 1918-1933. Bratislava, 1934. 244.p.
- 19.A munkácsi magyarság újabb iskolaügyi sérelme. = Prágai Magyar Hírlap, 1922. szeptember 6. 2-3.p.
- 20.GESSAY, Ignác: Krátke dejiny Slovenskej Ligy na Slovensku odzalozenia po 1. okt. 1926. Trnava, 1926. 3-5.p.; BRESTENSKY, Vojtech - KRUZLIAK, Imrich: Za tú našu slovenčinu. Bratislava, 1940. 6.p.
- 21.A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938. Budapest, 1938.126.p.
- 22.TÁRNOK Gyula: Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban. Pápa, 1939. 31.p.
- 23.A felvidéki magyarság húsz éve... i.m. 127.p.
- 24.A kurtakeszi iskola. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. május 3.p.
- 25.Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1922.1003.
- 26.Sbírka zákonu a nařízení státu československého. Ročník 1920. 612.p.
- 27.SZERÉNYI Ferdinánd (szerk.): A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja... i.m. 99.p.
- 28.FIZELY Imre: A magyar iskola. = Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. (Borsody István szerk.) Budapest, 1938. 116.p.
- 29.Sírák 82 százalékos magyar többsége tizenhárom év óta kérelmezi a magyar tannyelvű iskolát. = Prágai Magyar Hírlap, 1936. február 12.4.p.

- 30.Újabb izgalom a tótmegyeri magyar iskola miatt. = Prágai Magyar Hírlap, 1933. szeptember 5. 6.p.
- 31.A magyarság kulturális követelése az iskolaügyi kormányzattal szemben. = Prágai Magyar Hírlap, 1937. december 5. 6.p.
- 32.A magyar többségű Csécs és Makranc község döntő küzdelmet indított a magyar iskola felállításáért. = Prágai Magyar Hírlap, 1933. július 5. 2.p.
- 33.Felmentették a magyar iskolát követelő csécsi és makranczi gazdákat. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. március 7.2.p.
- 34.Kap végre magyar iskolát a túlnyomó magyar többségű Csécs és Makranc község? = Prágai Magyar Hírlap, 1934. június 7. 2.p.
- 35.A magyarság kulturális követelése az iskolaügyi kormányzattal szemben. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. május 3.1.p.
- 36./o. i./: Helyszíni tapasztalatok a kurtakeszi "iskolafronton". = Prágai Magyar Hírlap, 1934. április 7.5.p.
- 37.A kurtakeszi iskola. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. május 3. 1.p.
- 38.Közel hetven magyar községben nincsen magyar iskola! = Prágai Magyar Hírlap, 1936. március 1. 3.p.
- 39.BONKÁLÓ Sándor: Magyarorosz sorskérdések. Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve. Budapest, 1940. 164.p.
- 40.Uo.
- 41.V.ö. POPÉLY Gyula: Népfogyatkozás. Budapest, 1991.105.p.
- 42.Ezer magyar gyermek várja, hogy Nagyszöllős magyar polgárit kapjon. = Prágai Magyar Hírlap, 1934. március 28. 6.p.
- 43.SZIKLAY Ferenc: A szlovenszkói magyar népoktatás helyzetrajza. Bratislava - Pozsony, é. n. 8.p.
- 44.Slovenské školstvo v prítomnosti. Praha, 1932.12.p.

SUMMARY

Gyula Popély: Basic-level Hungarian education in Czechoslovakia from 1918 to 1938

Shortly after the military occupation of Upper Northern Hungary, the systematic reduction of the Hungarian school-system was started by the Czechoslovakian executive powers - alluding to its "hungarianizing" effects.

A section of the schools serving the specific interests of the Hungarian population fell victim to this effort. Naturally, the main targets of these endeavours was primarily the Hungarian public elementary school system of the church and of the state.

The seemingly liberal school-law (1919) was never inaugurated in Slovakia and Sub-Carpathia, so the educational griefs of Hungarians in the Upper North were worsened year by year. This also affected the Hungarian educators. It is illustrative of the situation that for instance, in order for Hungarian teachers to work, a qualifying test had to be passed in the Slovak language (even in areas entirely inhabited by Hungarians), and that not one Hungarian school-commissioner was appointed during this time.

The result is staggering, the statistics speak for themselves: according to the statistics for 1922, 845 Hungarian elementary (public) schools were operating in Slovakia, with 94,195 students, the 1937 statistics speak of 118 schools and 18,471 students.